

ANANAVIY TADBIRKORLIKNING XUSUSIYATLARI

Arslanbekov S.M. dotsent, t.f.n., TDTU

Tayanch so'z va iboralar: *Biznes, tadbirkorlik, an'anaviy (klassik) tadbirkorlik, innovatsion tadbirkorlik, tadbirkorlarning huquqlari, Biznesning qonun va qoidalari.*

An'anaviy (klassik) tadbirkorlik - bu iqtisodiy faoliyatni samarali tashkil etish, uning rentabelligini oshirish va xizmat ko'rsatish turlarini kengaytirishda xo'jalik yuritishning an'anaviy usullaridan foydalangan holda, resurslardan maksimal darajada samara olishga yo'naltirilgan an'anaviy, konservativ tadbirkorlikdir.

An'anaviy tadbirkorlik mamlakatda ayni paytga qadar ma'lum bo'lgan va keng tarqalgan, faoliyatni tashkil etish va yuritishda ijodkorlik, yangicha yondashuv va usullarni taqozo etmaydigan, iqtisodiy yuksalishning ko'proq konyunkturaviy o'zgarishlarga xos vaziyatlardan unumli foydalanish orqali ta'minlanishiga asoslangan faoliyat turlari bilan shug'ullanish orqali amalga oshiriladi. Masalan, mamlakatimizda mustaqillikka erishilganidan keyingi davrda iste'mol bozoridagi taqchillik ko'plab fuqarolarimizni savdo - tijorat tadbirkorligi bilan shug'ullanishi uchun qulay sharoit yaratdi. Bu borada maxsus bilim yoki boy tajribaga ega bo'lmaganlar uchun ham o'sha davrda yetarli darajada daromad topish imkoni paydo bo'ldi. Biroq, hozirgi vaqtda ushbu sohada raqobat tobora kuchayib borayotgan sharoitda ham ko'plab tadbirkorlarimiz hamon faoliyat yuritishning soddaligi va mablag' aylanmasining tezligi kabi sabablar tufayli mazkur an'anaviy tadbirkorlik shakli bilan kifoyalanib qolish holatlari mavjud.

Innovatsion tadbirkorlik - bu yangilik yaratish maqsadida iqtisodiyotdagi hali ma'lum bo'lmagan yoki keng tarqalmagan omillardan foydalanish yoki ularni an'anaviy omillar bilan yangicha tarzda uyg'unlashtirish orqali yangicha yondashuv asosidagi tadbirkorlik faoliyatidir. Innovatsion tadbirkorlikning ustun jihati - bu uning an'anaviy tadbirkorlikka nisbatan ko'proq natija olib kelishi hisoblanadi. Biroq, ayni paytda ta'kidlash lozimki, innovatsion tadbirkorlik tadbirkorlarning oldiga o'ziga xos talablar qo'yadi, ularning doimiy ravishda ijod qilishi va izlanishi, yangi bilimlarni o'zlashtirishi va amaliyotga joriy etishi, yangi texnologiyalarni qidirishi va ulardan samarali foydalanishini taqozo etadi.

Davlatimiz rahbari tomonidan 2018 yilga yurtimizda Faol tadbirkorlik, innovatsion g'oyalar va texnologiyalarni qo'llab - quvvatlash yili deb nom berilishi islohotlarning dastlabki kunlaridan boshlangan qadamlarning tadrijiyligini ta'minlashda muhim ahamiyatga ega. Jumladan, Prezidentning 2016 yil 5 oktabrdagi «Tadbirkorlik faoliyatining jadal rivojlanishini ta'minlashga, xususiy mulkni har tomonlama himoya qilishga va ishbilarmonlik muhitini sifat jihatidan yaxshilashga doir qo'shimcha chora - tadbirlar to'g'risida»gi PF - 4848 - sonli farmoni muhim ahamiyat kasb etdi. Mazkur farmonning qabul qilinishi bilan kichik biznes va xususiy tadbirkorlikka keng erkinlik berish, ularning faoliyatiga davlat organlarining aralashuvini tubdan qisqartish, huquqbuzarliklarning barvaqt oldi olinishini ta'minlash, ularning profilaktikasi samaradorligini oshirish va huquqbuzarliklarga yo'l qo'yilmaslik tadbirkorlik faoliyatini yanada rivojlantirish sohasida davlat siyosatining muhim ustuvor yo'nalishi va davlat organlarining birinchi darajali vazifasi ekani belgilab berildi. Shu boisdan tadbirkorlik faoliyatini jadal rivojlantirish maqsadida xususiy mulkni har tomonlama himoya qilish orqali ishbilamonlik muhitini sifat jihatidan yangi bosqichga olib chiqish yuzasidan kompleks chora - tadbirlar dasturi ishlab

chiqildi. Unga ko'ra qator qonunchilik asoslari ishlab chiqish ko'zda tutildi va ular quyidagilarda o'z ifodasini topdi:

2017 yil 3 yanvardagi “Korrupsiyaga qarshi kurashish to'g'risida”gi O'zbekiston Respublikasi Qonuni. Mazkur qonunning 20 - moddasida tadbirkorlik sohasida korrupsiyani oldini olishga qaratilgan chora - tadbirlar belgilab berildi. Xususan, unda bir qator qoidalar o'z aksini topgan bo'lib, ular quyidagichadir:

- ma'muriy va byurokratik to'siqlarni bartaraf etish, ro'yxatga olish, ruxsat etish va litsenziyaga doir tartib - taomillarni soddalashtirish hamda ularning tezkorligini oshirish;

- davlat organlarining nazorat - tekshiruv vazifalarini maqbullashtirish, tadbirkorlik subyektlarining faoliyatini tekshirish tizimini takomillashtirish, ularning faoliyatiga qonunga xilof ravishda aralashishga yo'l qo'ymaslik;

- davlat organlari va tadbirkorlik subyektlari o'rtasidagi o'zaro munosabatlarning masofaviy shakllarini keng joriy etish;

- tadbirkorlik faoliyatini olib borish uchun teng shart - sharoitlar yaratish va insofsiz raqobatga yo'l qo'ymaslik;

- davlat xaridlarining samarali huquqiy mexanizmlarini joriy etish, davlat xaridlarini joylashtirishda oshkoralik, shaffoflikni ta'minlash hamda raqobat muhitini qo'llab - quvvatlash.

Ushbu hujjatning qabul qilinishi natijasida tadbirkorlik faoliyatini amalga oshirish uchun uni ro'yxatga olish tartiblarining soddalashtirishiga erishildi. Tadbirkorlik faoliyatini davlat ro'yxatidan o'tkazishda yagona darcha tamoyilining joriy etilishi orqali e'tiborga molik ishlar amalga oshirildi. Natijada Jahon bankining “Doing Business - 2018” reytingida O'zbekiston 87 - o'rindan 74 - o'ringa ko'tarilganligi, tadbirkorlikka yaratilayotgan sharoitlarning jahon miqyosida e'tirof etilishiga xizmat qildi.

Shu bilan birga, O'zbekiston Financial Times¹ning ishbilarmonlik muhitini yaxshilagan sobiq ittifoq mamlakatlari reytingida 2 - o'rinni egalladi. Bunda O'zbekiston 63,03 balldan 23,59 ball jamg'argan holda, MDH davlatlari o'rtasida sezilarli tendensiyalarga ega ekani e'tirof etilgan. Jumladan, mazkur reytingda O'zbekistondan keyin Belarus, Rossiya, Qozog'iston, Makedoniya, Polsha, Serbiya, Tojikiston, Moldova, Chexiya, Sloveniya kabi davlatlar keltirilgan.

Shuningdek, mazkur meyorlar orqali tadbirkorlik faoliyatini davlat idoralari tomonidan nazorat - tekshiruv amaliyotlarini yanada optimallashtirish, ishbilarmonlik muhitiga davlat nazorat organlarining imkon qadar aralashuv miqyosini kamaytirishni nazarda tutadi.

Qayd etish joizki, tadbirkorlik subyektlari o'rtasida masofadan turib, turli zamonaviy elektron tarmoqlar orqali hamkorlik qilishni rag'batlantirish, mamlakatimizda Internet tarmog'i bilan qamrab olinish darajasining kengayib borishi bilan chambarchas bog'liq. Bu o'rinda, 2020 yilga qadar O'zbekiston Respublikasi aholisini mobil aloqa xizmatlari bilan qamrab olish darajasida 90 foizga yetkazish ko'zda tutilgani va bu bilan mobil - internet qamrovining ham kengayishi qo'zg'almas va simsiz keng polosali tarmoqning kengayishi hisobidan mamlakat bo'yicha internet tarmog'idan foydalanuvchilar soni 25 foizdan 70 foizgacha ortishi orqali shart - sharoitlar yaratib berilmoqda.

Shu bilan birga, tadbirkorlik subyektlariga sifatli elektron davlat xizmatlarini taqdim etish maqsadida zamonaviy axborot - kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish davlat hokimiyati va boshqaruvi organlari faoliyati samaradorligini oshirishda muhim o'rin tutadi. Ariza beruvchilar bilan bevosita elektron shakldagi muloqotning joriy etilishi korrupsiyaga qarshi kurashish, tadbirkorlik faoliyatini yuritishga oid to'siqlarni bartaraf etish,

¹ <http://bunews.com.ua/economy/item/financial-times-ukraine-is-world-no-1-in-ease-of-doing-business-gains-since-2010>

fuqarolar va ishbilarmonlarning davlat organlariga nisbatan ishonchini yanada mustahkamlash uchun zarur shart - sharoitlar yaratib beradi.

“Davlat - xususiy sherikligi to'g'risida”gi O'zbekiston Respublikasining Qonuni qabul qilinishi nazarda tutilgan. Mazkur hujjatga ko'ra, davlat - xususiy sherikligi - bu investitsiya, innovatsiya, infratuzilma va boshqa loyihalar hamda muhim bo'lgan davlat, ijtimoiy, iqtisodiy, ilmiy - texnikaviy ahamiyatga ega dasturlarni ko'zda tutuvchi chora - tadbirlar majmui ekanligi ko'rsatib o'tilgan. Bunda davlat boshqaruvi, hududiy hukumat organlari va Vazirlar Mahkamasi tomonidan vakolatlangan boshqa davlat tashkilotlari davlat sherigi bo'la oladi. Xususiy sherik - bu O'zbekistondagi yuridik yoki jismoniy shaxs, xorijiy yuridik yoki jismoniy shaxs, davlat - xususiy sherikligini tuzgan yoki tuzish istagida bo'lgan xalqaro tashkilot. Ular faoliyatining asosiy maqsadi foyda olishdir.

Davlat - xususiy sherikligi quyidagi sohalarda amalga oshiriladi:

- fan, texnika va innovatsiyalar, tibbiyot;
- ta'lim, madaniyat va ijtimoiy xizmatlar;
- telekommunikatsiya;
- transport xizmatlari;
- yo'l sektori;
- uy - joy va kommunal xizmatlar;
- qurilish materiallarini ishlab chiqarish;
- yoqilg'i - energetika va kimyo sanoati;
- energiya qayta tiklanuvchi manbalari;
- mexanik muhandislik;
- metallurgiya;
- qishloq va suv xo'jaligi;
- tabiatni muhofaza qilish.

Hamkorlik asosan loyihalashtirish, moliyalashtirish, qurilish, tiklash, ilmiy tadqiqotlar, xizmat ko'rsatish, ekspluatatsiya va ishonchli boshqaruvni amalga oshirishni o'z ichiga oladi. Ma'lum bir loyiha doirasida sheriklar birga xizmat qilishining asosiy shartlari shartnomada belgilanadi. Uni tuzish uchun esa tender o'tkaziladi. Xususiy sherikka uning loyihasini amalga oshirish uchun davlat kafolatlari va davlat iqtisodiy ko'magi taqdim etiladi.

“Davlat xaridlari to'g'risida”gi O'zbekiston Respublikasining qonuni qabul qilinishi belgilangan. Unda quyidagilarni nazarda tutiladi:

- davlat xaridlarini raqobat asosida amalga oshirishning shaffof va ochiq mexanizmi, ushbu sohada korrupsiyaning oldini olish choralari;
- davlat xaridlariga kichik biznes va xususiy tadbirkorlik subyektlarini keng jalb qilish;
- davlat xaridlari tizimini qo'llash majburiy bo'lgan subyektlar doirasini kengaytirish, ularning qatoriga davlat avtomobil transporti korxonalari hamda davlat ulushi 50 foiz va undan ziyod bo'lgan tijorat tashkilotlarini qo'shish;
- davlat xaridlari ishtirokchilari uchun shikoyat qilishning mustaqil va samarali tizimi hamda tartibini yaratish;
- elektron xaridlarni yanada rivojlantirish, natijalarini tahlil qilish uchun ma'lumotlar yagona bazasini, xaridlarning zaruriy parametrlarini joriy etish.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 7 fevraldagi “O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risida”gi PF - 4947 - sonli farmoni mamlakatimizda tadbirkorlikni yanada rivojlantirishning yangi bosqichga olib chiqilishida tamal toshini qo'yib berdi. Mazkur hujjatning qabul qilinishi natijasida respublikamizni rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi belgilab berildi. Mazkur yo'nalishlarning tarkibiy bo'g'inlari sifatida qator vazifalar amalga oshirilishi ko'zda tutildi. Ularning sirasiga quyidagilarni kiritish mumkin (3.4 - band):

Iqtisodiyotda davlat ishtirokini kamaytirish, xususiy mulk huquqini himoya qilish va uning ustuvor mavqeini yanada kuchaytirish, kichik biznes va xususiy tadbirkorlik rivojini rag'batlantirishga qaratilgan institusional va tarkibiy islohotlarni davom ettirish:

- xususiy mulk huquqi va kafolatlarini ishonchli himoya qilishni ta'minlash, xususiy tadbirkorlik va kichik biznes rivoji yo'lidagi barcha to'siq va cheklovlarni bartaraf etish, unga to'liq erkinlik berish, «Agar xalq boy bo'lsa, davlat ham boy va kuchli bo'ladi» degan tamoyilni amalga oshirish;

- kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni keng rivojlantirish uchun qulay ishbilarmonlik muhitini yaratish, tadbirkorlik tuzilmalarining faoliyatiga davlat, huquqni muhofaza qiluvchi va nazorat idoralari tomonidan noqonuniy aralashuvlarning qat'i oldini olish;

- davlat mulkini xususiylashtirishni yanada kengaytirish va uning tartib - taomillarini soddalashtirish, xo'jalik yurituvchi subyektlarning ustav jamg'armalarida davlat ishtirokini kamaytirish, davlat mulki xususiylashtirilgan obyektlar bazasida xususiy tadbirkorlikni rivojlantirish uchun qulay shart - sharoitlar yaratish;

- investitsiya muhitini takomillashtirish, mamlakat iqtisodiyoti tarmoqlari va hududlariga xorijiy, eng avvalo, to'g'ridan - to'g'ri xorijiy investitsiyalarni faol jalb qilish;

- korporativ boshqaruvning zamonaviy standart va usullarini joriy etish, avtomobil transporti korxonalarni strategik boshqarishda aksiyadorlarning rolini kuchaytirish;

- tadbirkorlik subyektlarining muhandislik tarmoqlariga ulanishi bo'yicha tartib - taomil va mexanizmlarni takomillashtirish va soddalashtirish;

- mamlakatning ijtimoiy - iqtisodiy rivojlanish jarayonlarini tartibga solishda davlat ishtirokini kamaytirish, davlat boshqaruvi tizimini markazlashtirishdan chiqarish va demokratlashtirish, davlat - xususiy sheriklikni kengaytirish, nodavlat, jamoat tashkilotlari va joylardagi o'zini o'zi boshqarish organlarining rolini oshirish.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Qosimov S.S., G.M.Shadieva., Isoqov M.Y. Biznes - rejalashtirish. Darslik. - T.: "Transport" nashriyoti, TDTU 2022, - 221 bet.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2016 yil 16 martdagi PQ - 2507 - sonli "Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik subyektlari eksportini qo'llab - quvvatlash jamg'armasi faoliyatini yanada takomillashtirish chora - tadbirlari to'g'risida" Qarori. www.lex.uz
3. Maxmudov E.X., Isoqov M.Y. Biznes - rejalashtirish. O'quv qo'llanma. - T.: O'zbekiston yozuvchilar uyushmasi Adabiyot jamg'armasi nashriyoti, 2005, - 160 bet.